

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ АФЕКТІВ У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ

Терещук Ангеліна Дмитрівна,
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Коли ми говоримо про принцип діяльнісного підходу, важливо підкреслити, що на даний момент прослідковується системна будова діяльності. Адже діяльність – це і є система та цілісність. Вона утворена з різнорідних елементів, але вони всі пов'язані таким чином, що тільки вся ця система елементів в певних зв'язках і відносинах дає можливість вирішувати завдання і реалізовувати діяльність. Таким чином, діяльнісний підхід – це одночасно системний підхід в психології. В силу цього, нерозривний зв'язок психіки і діяльності виглядає як зв'язок окремих елементів цієї цілісності. І вже за законами системного аналізу ми не можемо зрозуміти жоден елемент системи, вириваючи його з цієї системи [2, с. 159]. В контексті діяльнісної парадигми розвитку розроблено періодизації психічного та особистісного розвитку в онтогенезі, теорії розвиваючого навчання, теорія формування розумових і перцептивних дій (Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейн, Л.С. Виготський, Г.Р. Лурія, О.М. Леонт'єв, П.Я. Гальперін, Д.Б. Ельконін, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко), механізми саморозвитку діяльності (В.С. Асєєв, В.А. Петровський).

Необхідно виділити те, що всередині прийнятої парадигми «пам'ять-діяльність» виділялося і постійно підкреслювалося розуміння діяльності в двох аспектах: як дія і як життєдіяльність. Поняття «життєдіяльність», «життя» в рамках діяльнісної парадигми мали і продовжують мати більш культурологічне значення.

У процесі життєдіяльності суттєво змінюється характер, структура поведінки і життєдіяльність суб'єкта загалом. Опосередковуючи свою поведінку, людина отримує можливість створювати нові мотиви, завдяки чому її поведінка стає більш рефлексивною і довільною (Зейгарник, 1981).

Поведінка і діяльність це близькі поняття. У працях О.М. Леонт'єва ми не раз зустрічаємо термін «поведінка». Коли мова йде про тварин, ми говоримо – поведінка. Стосовно людини ми використовуємо термін «поведінка», коли йдеться про моральну сферу. Не можна протиставляти терміни «поведінка» і «діяльність». Більше того, якщо психологія знаходить нові пояснювальні шляхи, то вона не може обмежити себе лише людиною. Загальні закони мають бути. Коли ми підкреслюємо в діяльності її соціальну природу, її суто людський зміст – це вірно, це потрібно робити, але в той же час не треба протиставляти діяльність і поведінку. Якщо ми щось знаходимо для пояснення психіки людини, то це має працювати і на рівні тварини [2, с. 159].

Перш за все, необхідно підкреслити, що саме емоції задають внутрішню основу структурування суб'єктивної реальності, яка необхідна для реалізації «упередженої» і цілеспрямованої діяльності. «Які умови та детермінанти не визначали б життя і діяльність людини – внутрішньо, психологічно дієвими вони стають лише в тому випадку, якщо їм вдається проникнути в сферу її емоційних відносин, переломити і закріпитися в ній ...» (Вілюнас, 2008, с. 8).

Згідно з діяльнісним підходом до емоційних процесів відноситься великий клас процесів внутрішньої регуляції діяльності, що виконують цю функцію, «відображаючи той зміст, який мають об'єкти і ситуації, що впливають на суб'єкт, їх значення для здійснення його життя» (О.М. Леонт'єв).

Послідовники та учні Л.С. Виготського підкреслюють, що предметний характер емоцій, який відрізняє їх від афектів, забезпечує їх доступність для довільної регуляції (Рубінштейн, 1946, 1957; Леонт'єв, 1971; Вілюнас, 1976, 2008; Тхостов, 1997, 2012; Бреслава, 2006). Порушення знаково-символічного опосередкування емоцій, відповідно до базових положень культурно-діяльнісної парадигми, можуть розглядатися в якості одного з центральних механізмів порушень їх регуляції [1, с. 41].

Розмірковуючи про логіку культурно-діяльнісної парадигми розвитку психіки, А.Ш. Тхостов і І.Г. Колимба висловили припущення, що різноманіття форм афективної патології може бути зведене до двох основних типів: втрати

довільності емоцій і порушення їх зв'язків з предметним змістом. Втрата довільності виражається в неможливості керування як переживаннями, так і проявами емоцій, які стають невідконтрольними суб'єкту. При цьому, автори вказують на психологічний механізм розладів емоційної сфери: «опановуючий» характер афектів є зовнішньою формою проявів розладів емоційної сфери, а її прихований психологічний механізм полягає в порушеннях зв'язку з предметом» [3, с. 81-82]. При недостатності опосередкування афект «опановує» людиною і стає невідконтрольним, при надмірності опосередкування має місце мінімізація афективної складової переживань (Тхостов, 1997, 2012 1998, 1999).

Відповідно до базових положень культурно-діяльнісного підходу можливість свідомого регулювання завжди задається структурою смислових утворень особистості, що представляють собою єдність афективних та когнітивних компонентів (Виготський, 1984б; Леонтьєв, 1975; Зейгарник, 1989). Умовою перебудови смислових утворень, довільної зміни смислової спрямованості, формування нової смислової системи є здатність суб'єкта до усвідомлення смислів, що передбачає певну когнітивну, емоційну та особистісну зрілість [1, с. 43].

Список використаних джерел:

1. Первичко Е.И. Стратегии регуляции эмоций: процессуальная модель Дж. Гросса и культурно-деятельностный подход / Е.И. Первичко // Национальный психологический журнал. – 2015. – № 1. – С. 39-51.
2. Талызина Н.Ф. Сущность деятельностного подхода в психологии / Н.Ф. Талызина // Методология и история психологии. – 2007. – Т. 2. – Вып. 4. – С. 157-162.
3. Тхостов А.Ш. Эмоции и аффекты: общепсихологический и патопсихологический аспекты. Ч.2. Патология эмоций в клинике аффективных и тревожных расстройств / А.Ш. Тхостов, И.Г. Колымба // Психологический журнал. – 1998. – Т. 19. – № 5. – С. 81-87.